

Θέατρο & Εκπαίδευση δεσμοί αλληλεγγύης

Γκόβας, Ν., Κατσαρίδου, Μ., Μαυρέας, Δ. (επιμ.). (2012).
Αθήνα: Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση
ISBN 978-960-9529-01-3

Theatre & Education *bonds of solidarity*

Govas, N., Katsaridou, M., Mavreas, D. (eds.). (2012).
Athens: Hellenic Theatre/Drama & Education Network
ISBN 978-960-9529-01-3

Με όχημα τις θεατρικές δραστηριότητες,
«καλλιεργούμε» σχέσεις αναγνώρισης και αποδοχής
ανάμεσα στους Έλληνες
και στους αλλοδαπούς συμμαθητές τους
Τριανταφυλλιά Νικολούδη

i

Το άρθρο αυτό είναι ελεύθερα προσβάσιμο μέσω της ιστοσελίδας: www.TheatroEdu.gr
Εκδότης: Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση
Για παραγγελίες σε έντυπη μορφή όλων των βιβλίων: info@theatroedu.gr

This article is freely accesible via the website www.TheatroEdu.gr.
Published by the Hellenic Theatre/Drama & Education Network.
To order hard copies write to info@theatroedu.gr

ΔΙΑΒΑΣΤΕ ΤΟ ΑΡΘΡΟ ΠΑΡΑΚΑΤΩ
Read the article below

Το άρθρο αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί δωρεάν για έρευνα, διδασκαλία
και προσωπική μελέτη. Επιτρέπεται η αναδημοσίευση μετά από άδεια του εκδότη.

Με όχημα τις θεατρικές δραστηριότητες, «καλλιεργούμε» σχέσεις αναγνώρισης και αποδοχής ανάμεσα στους Έλληνες και στους αλλοδαπούς συμμαθητές τους

Τριανταφυλλιά Νικολούδη

Περίληψη

Η κοινωνία μας, χαρακτηρίζεται ως η πλέον πολυπολιτισμική, από ποτέ. Διαφορετικοί άνθρωποι, για διαφορετικούς λόγους ο καθένας (πολιτικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς, θρησκευτικούς, κ.ά), αναγκάζονται να μετακινηθούν και να εγκατασταθούν σε άλλον τόπο και να γίνουν πολίτες μιας άλλης χώρας. Οι άνθρωποι που προέρχονται από διαφορετική χώρα καταγωγής, συναντούν διαφορετικά πολιτισμικά στοιχεία στον καινούριο τόπο παραμονής τους, στην χώρα υποδοχής. Το ζητούμενο είναι, πώς τα πολιτισμικά στοιχεία τόσο των ανθρώπων της χώρας προέλευσης, όσο και των ανθρώπων της χώρας υποδοχής, θα μπορέσουν να συνυπάρξουν αρμονικά και μέσα από τα κοινά τους σημεία να αναδυθούν άλλα, καινούρια. Σύμφωνα με τις αρχές της Διαπολιτισμικής Αγωγής, θα πρέπει να καλλιεργηθεί η «Ενσυναίσθηση», και η «Θεωρία της Επαφής», ώστε να υπάρχει γνωριμία, αλληλεπίδραση, επικοινωνία, αναγνώριση, επαφή ανάμεσα στα άτομα που συνυπάρχουν. Η Εκπαίδευση, είναι ένας από τους φορείς, που καλείται να παίξει αυτό το ρόλο. Στηριζόμενοι στις προαναφερόμενες θεωρίες και ασπαζόμενοι την άποψη, ότι η προσχολική βαθμίδα παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των παιδιών, διότι καλλιεργεί στάσεις και συμπεριφορές, διεξήγαμε μια έρευνα σε δύο τάξεις νηπιαγωγείου (πειραματική ομάδα και ομάδα ελέγχου), η οποία υλοποιήθηκε σε τρεις φάσεις. Στη δεύτερη φάση υλοποιήσαμε στα παιδιά της πειραματικής ομάδας παρεμβάσεις- θεατρικά εργαστήρια.

Βασικός στόχος των παρεμβάσεων αυτών, ήταν να διαπιστωθεί, κατά πόσο μπορεί να συμβάλουν οι θεατρικές δραστηριότητες, στη δημιουργία σχέσεων αναγνώρισης μεταξύ Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών, σε μία τάξη νηπιαγωγείου.

Λέξεις κλειδιά: Θεατρικές Δραστηριότητες, Αναγνώριση, Αλληλεπίδραση, Έλληνες και αλλοδαποί μαθητές, Προσχολική Εκπαίδευση.

Εισαγωγή

Οι σημερινές κοινωνίες, χαρακτηρίζονται από συνεχείς μετακινήσεις πληθυσμών. Πολλοί άνθρωποι, για διαφορετικούς λόγους ο καθένας, αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τον τόπο καταγωγής τους (χώρα προέλευσης- καταγωγής) και να εγκατασταθούν σε έναν καινούριο τόπο (χώρα υποδοχής). Καταστάσεις οικονομικές, πολιτικές, θρησκευτικές, κοινωνικές, επαγγελματικές και άλλες, γίνονται αφορμή για αλλαγή τόπου και τρόπου ζωής. Από αυτές τις καταστάσεις, συνεπάγεται και η δημιουργία νέων συνθηκών ζωής, ώστε να ανταποκρίνονται στα καινούρια δεδομένα. Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η κοινωνία μας χαρακτηρίζεται τώρα περισσότερο από ποτέ, ως πολυπολιτισμική. Η ύπαρξη των μεταναστών, έκανε πιο πολύ εμφανή στην εποχή μας, την παρουσία της ετερότητας, σε σύγκριση με τα προηγούμενα χρόνια.

Μιλώντας πλέον εκτενέστερα περί ετερογένειας, ενώ ταυτοχρόνως απομυθοποιούμε τις αντιλήψεις περί ομοιογένειας των ομάδων και αποδεχόμενοι την άποψη ότι οι σχολικές τάξεις είναι υποσυστήματα της κοινωνίας, αντιλαμβανόμαστε, ότι παρουσιάζουν κι αυτές με τη σειρά τους, τα ίδια στοιχεία που χαρακτηρίζουν μία ομάδα ως ανομοιογενή. Τα διαφορετικά στοιχεία που εμφανίζονται σε κάθε μία εξ' αυτών, ορατά, ή μη ορατά, είναι αυτά που χαρακτηρίζουν τη διαφορετικότητα, επιτρέποντάς μας να ισχυριστούμε ότι μέσα σε κάθε σχολική τάξη υπάρχει «ποικιλία» διαφορών.

Θεωρώντας ως δεδομένη την ύπαρξη ανομοιογένειας στην τάξη, καθίσταται ακόμα περισσότερο αναγκαία η εφαρμογή μιας εκπαίδευσης διαφορετικής από αυτή που παρέχεται μέχρι σήμερα, η οποία να λαμβάνει υπόψη της όλα τα παιδιά, απ' όπου κι αν προέρχονται, με κάθε διαφορετικό στοιχείο που «κουβαλάνε» μαζί τους.

Θεωρητικό πλαίσιο

Το θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο τεκμηριώνει την εφαρμογή του ανάλογου εκπαιδευτικού μοντέλου, αποτελείται από δύο άξονες: Α) Τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση με τις αρχές και τους σκοπούς της και Β) Τη συμβολή των Θεατρικών Δραστηριοτήτων στη δημιουργία σχέσεων.

Α) Διαπολιτισμική Εκπαίδευση

Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση, είναι μία μορφή εκπαίδευσης που στηρίζεται στην αλληλεπίδραση. Οι βασικές αρχές της συνίστανται στην αποδοχή της διαφορετικότητας, στην αλληλογνωριμία, στην αλληλοαποδοχή, στον αμοιβαίο σεβασμό και στην παροχή ίσων ευκαιριών. Πιο αναλυτικά:

1. *Αποδοχή και σεβασμός της διαφορετικότητας – Ισονομία.* Η αγνόηση του πολιτισμικού πλούτου που φέρουν τα αλλοδαπά παιδιά, τα οδηγεί στη μη αναγνώρισή τους από την ευρύτερη ομάδα, στην απόκτηση χαμηλής αυτοεκτίμησης και κατά συνέπεια στη σχολική τους αποτυχία (Νικολάου 2000). Τα παιδιά, αισθανόμενα ότι δεν γίνεται αποδεκτό το διαφορετικό στοιχείο το οποίο διαθέτουν, βιώνουν την απόρριψη της κυρίαρχης ομάδας. Νιώθουν «κατώτερα», ενώ κάτι τέτοιο δεν ισχύει. Απλά είναι «διαφορετικά». Το εφαρμοστέο μοντέλο της εκπαίδευσης, θα πρέπει να δέχεται την έκφραση κάθε είδους διαφορετικότητας και να την σέβεται απόλυτα. Η αποδοχή της διαφορετικότητας, σχετίζεται με την ένταξη στο σχολικό πρόγραμμα, των διαφορετικών στοιχείων που φέρουν οι αλλοδαποί μαθητές. Ο σεβασμός αποτελεί τον τρόπο με τον οποίο θα παρουσιαστούν και θα τύχουν αντιμετώπισης, τα εν λόγω διαφορετικά στοιχεία. Η διακωμώδησή τους, ή η folklore παρουσίασή τους, σαφώς και δεν βοηθούν τους μαθητές της κυρίαρχης ομάδας να αντιληφθούν την ισοτιμία των πολιτισμικών στοιχείων. Ο ρόλος του σχολείου συνίσταται στο να τους αντιμετωπίζει ισότιμα, χωρίς να υποτιμά και χωρίς να κάνει ανώφελες συγκρίσεις.

2. Παροχή ίσων ευκαιριών.

Το ότι ορισμένα παιδιά δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του σχολικού προγράμματος, έγκειται στο γεγονός ότι το σχολείο δεν τους αντιμετωπίζει με ίσους όρους σε σχέση με τους υπόλοιπους μαθητές. Το σχολείο απευθύνεται στους μαθητές, αντιμετωπίζοντάς τους ως μία οντότητα. Δεν λαμβάνει υπόψη του τη διαφορετικότητα του κάθε μαθητή, τους διαφορετικούς ρυθμούς μάθησης του καθενός, τις διαφορετικές ανάγκες, τα διαφορετικά ενδιαφέροντα, τις διαφορετικές εμπειρίες, τους διαφορετικούς κώδικες επικοινωνίας. Οι μαθητές καλούνται να ανταποκριθούν σε κάτι που είναι πραγματικά πολύ δύσκολο, ιδιαίτερα όταν δεν υπάρχει λεκτική επικοινωνία.

3. *Αλληλοαποδοχή, αλληλοκατανόηση, αλληλεγγύη.* Η διαπολιτισμική εκπαίδευση ορίζεται και ως μία διαδικασία, σύμφωνα με την οποία συντελείται μια συνεχής αλληλεπίδραση και συνεργασία μεταξύ των ατόμων. Στα πλαίσια της ομαλής λειτουργίας μιας ομάδας, όπως είναι η σχολική τάξη, θα πρέπει να καλλιεργηθεί ένα τέτοιο κλίμα, ώστε να ευνοείται η αγαστή συνεργασία και η ομαλή συνεννόηση των μελών της. Θα πρέπει να καλλιεργηθούν δεσμοί αλληλοκατανόησης, αλληλοαποδοχής και αλληλεγγύης. Δεν νοείται να λειτουργεί μία ομάδα, της οποίας τα μέλη δεν αντιμετωπίζονται ισότιμα και δεν έχουν μάθει να συμβιώνουν αρμονικά, χωρίς να υποτιμάται κανένα από αυτά. Σε μια σχολική τάξη, θα πρέπει το κάθε άτομο να γίνεται δεκτό και σεβαστό από τα υπόλοιπα μέλη, παρά την όποια διαφορετικότητά του. Αντιμετωπίζοντας ο ένας τον άλλον με ισότιμο τρόπο, οι μαθητές αλληλοβοηθούνται και αλληλοσυμπληρώνονται, αισθανόμενοι ότι ανήκουν σε ένα κοινό σύνολο. Οι στόχοι της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης είναι (Γκόβαρης 2001):

α) *Η «Ενσυναίσθηση»:* Η «ενσυναίσθηση» είναι μία διαδικασία, στην οποία, σύμφωνα με τον Essinger, κατανοούμε την κατάσταση του άλλου, μόνο όταν έρθουμε στη θέση του. Ορίζεται ως συναισθηματική τοποθέτηση του «εγώ» στη θέση του «άλλου». Η «ενσυναίσθηση» αναφέρεται ως ένα από τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη Διαπολιτισμική Ικανότητα.

β) *Η Ανοχή αντιφάσεων:* Η ανοχή αντιφατικών καταστάσεων δίνει τη δυνατότητα στα άτομα που αλληλεπιδρούν να ανέχονται τέτοιου είδους καταστάσεις, παρόλο που έχουν αντίθετες απόψεις.

γ) *Η Επικοινωνιακή Ικανότητα:* Είναι πολύ σημαντικό να υπάρχει η ικανότητα επικοινωνίας ανάμεσα στα άτομα που συνυπάρχουν. Η επικοινωνία θα τα βοηθήσει να συζητήσουν, να συνεννοηθούν και να διευθετήσουν τα ανακύπτοντα προβλήματα.

δ) *Η Επικοινωνία και αναγνώριση:* Η αλληλεπίδραση και η επικοινωνία μεταξύ δύο ατόμων δηλώνει την αλληλοαναγνώριση της ύπαρξής τους. Αυτό το συναίσθημα συμβάλλει στη βελτίωση της αυτό-εικόνας του ατόμου. Σε άλλο σημείο, έχουμε μελετήσει κατά πόσο συμβάλλει η δημιουργία σχέσεων επικοινωνίας στην ανάπτυξη σχέσεων αναγνώρισης.

ε) *Η Κριτική στάση απέναντι στους ρόλους:* Σύμφωνα με αυτό το στόχο, κάθε άτομο διαθέτει μία κοινωνική ταυτότητα, βάσει της οποίας, κατέχει και ένα συγκεκριμένο ρόλο στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Η δυνατότητα

της μη αναπαραγωγής στερεοτυπικών αντιλήψεων, αλλά η κριτική στάση προς αυτούς τους ρόλους είναι ένα από τα ζητούμενα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

B) Θεατρικές Δραστηριότητες και Δημιουργία Σχέσεων

Το εκπαιδευτικό σύστημα, δεχόμενο την «ποικιλία» των διαφορών που παρουσιάζουν τόσο οι μαθητές όσο και οι εκπαιδευτικοί, θα πρέπει να προσαρμόσει ανάλογα και τις εκπαιδευτικές του προσεγγίσεις. Η παιδαγωγική πρόκληση που δημιουργείται και οι σύγχρονες απαιτήσεις από το σημερινό σχολείο συνηγορούν στη διαμόρφωση τέτοιου τύπου σχέσεων εντός της σχολικής τάξης, ώστε να υφίσταται αλληλεπίδραση μεταξύ των μαθητών, αναγνώριση και αποδοχή της κάθε μορφής διαφορετικότητας και μείωση των περιπτώσεων αποκλεισμού. Ο Νικολάου (2000) υποστηρίζει ότι η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση θα πρέπει να στραφεί προς καινοτόμες τεχνικές που να ικανοποιούν την ανάγκη για επικοινωνία, αλληλογνωριμία, για ανάπτυξη του αυτοσυναίσθηματος και του αμοιβαίου σεβασμού.

Οι θεατρικές δραστηριότητες, είναι μία μορφή καινοτόμου προσέγγισης της γνώσης και προάγουν αυτές τις αξίες που ενισχύουν το αυτοσυναίσθημα των παιδιών και συντελούν στην αποδοχή του διαφορετικού, του «άλλου», τόσο με τη συνεργασία μεταξύ των παιδιών, όσο και με την επαφή τους με το διαφορετικό. Οι θεατρικές δραστηριότητες, είναι δραστηριότητες κυρίως συλλογικής μορφής, οι οποίες συμβάλλουν στην ανάπτυξη σχέσεων αλληλεπίδρασης μεταξύ των παιδιών. Κατά τη διάρκεια υλοποίησης τέτοιου είδους δραστηριοτήτων, τα παιδιά ανακαλύπτουν μόνα τους μέχρι πού μπορούν να φτάσουν οι δυνατότητές τους και λόγω της συνεχούς θετικής ενίσχυσης που λαμβάνουν από την υπόλοιπη ομάδα, αλλά και από τον εκπαιδευτικό, δοκιμάζουν να κάνουν και πράγματα που μέχρι τώρα δεν γνώριζαν ότι μπορούν να καταφέρουν. Σε αυτή τη διαδικασία, εμπλέκονται όλα τα παιδιά. Επομένως, όλα τα μέλη της ομάδας έχουν ισότιμη αντιμετώπιση, ενώ ταυτόχρονα δίνεται η δυνατότητα σε αυτούς που δεν τα καταφέρνουν στο γνωστικό πεδίο, να αναδειχθούν και να γίνουν αποδεκτοί από την ομάδα σε ένα άλλο πεδίο.

Ως μία μορφή βιωματικής μάθησης, οι θεατρικές δραστηριότητες παρέχουν τη δυνατότητα σε όλους τους μαθητές, ακόμη και σε αυτούς που έχουν δευτερεύοντα ρόλο, ή που είναι πιο χαμηλών τόνων, να συμμετέχουν στην ομάδα και κάποια στιγμή να κινούν αυτοί τα ηνία της. Η αλλαγή θέσης που αποκτούν μέσα στην ομάδα αυτά τα παιδιά, από τη στιγμή που τους δίνεται η δυνατότητα να συμμετέχουν και να αντιληφθούν ότι τα καταφέρνουν, συντελεί στην ενίσχυση της αυτοπεποίθησης και της αυτοεικόνας τους. Αποκτούν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και στις δυνάμεις τους και πλέον αντιμετωπίζουν διαφορετικά τις καταστάσεις. Τα παιδιά, διαπιστώνοντας τις διαφορετικές δυνατότητές τους, αποκτούν μία διαφορετική εικόνα για τον εαυτό τους, επομένως και διαφορετική σχέση τόσο μαζί του, όσο και με τα υπόλοιπα παιδιά. Είναι η λεγόμενη «μετάλλαξη», την οποία αναφέρει η Άλκηστις, υποστηρίζοντας ότι οι θεατρικές δραστηριότητες βοηθούν τα παιδιά να μεταλλάξουν τη σχέση τους με τον εαυτό τους και τη σχέση τους με τους άλλους (Άλκηστις 1984).

Κατά τη διάρκεια υλοποίησης θεατρικών δραστηριοτήτων, τα παιδιά επικοινωνούν, συνεργάζονται, έρχονται σε επαφή. Η καλύτερη γνωριμία με τους άλλους, συνεπάγεται και αλληλεπίδραση με αυτούς, άρα και δημιουργία σχέσεων αναγνώρισης. Είναι η «Υπόθεση Επαφής», σύμφωνα με την οποία, όταν υπάρχει δυνατότητα για ουσιαστική γνωριμία, ανάμεσα στα μέλη μιας ομάδας, βελτιώνονται και οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τους (Pettigrew 1998). Οι θεατρικές δραστηριότητες προάγουν την επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη μιας ομάδας. Ο Corsaro αποδέχεται την ύπαρξη αλληλεπίδρασης μεταξύ των μελών μιας ομάδας κατά τη διάρκεια υλοποίησης των θεατρικών δραστηριοτήτων και επισημαίνει ότι μέσα από αυτές τις δραστηριότητες συντελείται επικοινωνία (Corsaro 1985). Είτε τα παιδιά συνεργάζονται σε ζευγάρια, είτε σε μικρότερες ομάδες, είτε όλα μαζί, η έκβαση του αποτελέσματος στηρίζεται στη συλλογική προσπάθεια και στη συμμετοχή όλων. Κατά τη διάρκεια της υλοποίησης των θεατρικών δραστηριοτήτων, όλοι δουλεύουν συνεργατικά και όχι ανταγωνιστικά. Ακούγονται όλες οι απόψεις και αποφασίζεται από κοινού, ποια γνώμη θα ακολουθηθεί. Η σύμβαση του παιχνιδιού, ο αυθορμητισμός και ο ενθουσιασμός των παιδιών γι' αυτό που κάνουν, τα φέρνουν σε επαφή με περισσότερα παιδιά, ακόμη και με εκείνα, που ενδεχομένως μέχρι τη συγκεκριμένη στιγμή της συνεργασίας τους, να μην είχαν συνεργαστεί καθόλου. Η θετική κριτική κάθε προσπάθειας των παιδιών λειτουργεί ως παράγοντας ενίσχυσης, τόσο από την ομάδα, όσο και από τον εκπαιδευτικό. Με αυτό τον τρόπο, τα παιδιά λαμβάνουν την αποδοχή των συμμαθητών τους και ταυτόχρονα μαθαίνουν να αποδέχονται τους άλλους. Η επιβράβευση κάθε ομαδικής προσπάθειας, οδηγεί σε περισσότερες αλληλεπιδράσεις μεταξύ των παιδιών. Συντελείται μεγαλύτερο «δέσιμο» ανάμεσα στα μέλη της ομάδας και όλοι κυριαρχούνται από θετικά συναισθήματα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία σχέσεων αναγνώρισης.

Με την εφαρμογή θεατρικών δραστηριοτήτων, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην κοινωνική συμπεριφορά. Τα παιδιά αποκτούν κοινωνική ευαισθησία. Μαθαίνουν να αντιλαμβάνονται και να υπολογίζουν τις ανάγκες

και τα συναισθήματα και των άλλων παιδιών. Ανταλλάσσουν απόψεις. Μαθαίνουν να μοιράζονται, να συνεργάζονται, να συνυπάρχουν. Εξοικειώνονται στην εύρεση κοινών λύσεων και στην αποδοχή των διαφορετικών γνώμων. Αποκτούν αυτοπεποίθηση βήμα προς βήμα. Οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να ενθαρρύνουν θετικές συμπεριφορές και να αποτρέπουν τις αρνητικές. Τα παιδιά, ευρισκόμενα εντός ενός κλίματος συνεργασίας, διαμορφώνουν κατά πολύ και τις σχέσεις τους.

Εφαρμόζοντας δραστηριότητες θεατρικού περιεχομένου, επιτυγχάνεται καλύτερη γνωριμία μεταξύ των παιδιών και είναι πλέον σε θέση να αλληλεπιδράσουν, γιατί το ένα γνωρίζει τον χαρακτήρα του άλλου, τις προτιμήσεις του και πιθανόν να μπορεί να προβλέψει τη συμπεριφορά του και τις αντιδράσεις του. Σύμφωνα με τους Glaser και Strauss (στους Manis & Meltzer 1972), προκειμένου να καταστεί δυνατή η αλληλεπίδραση, τα άτομα θα πρέπει να γνωρίζονται, άρα να υπάρχει σχέση αναγνώρισης.

Οι θεατρικές δραστηριότητες, θέτουν ένα τέτοιο πλαίσιο, ώστε τα παιδιά μέσα από τη σύμβαση του παιχνιδιού, να δέχονται τους όρους και να συνεργάζονται με τα υπόλοιπα παιδιά, ανεξαιρέτως του ποια είναι αυτά. Για να επιτευχθούν όλα αυτά, θα πρέπει οι μαθητές, όχι μόνο να υπάρχουν ο ένας δίπλα στον άλλον, αλλά να έρχονται πραγματικά σε επαφή και να αλληλεπιδρούν ουσιαστικά.

Ερευνητικό πλαίσιο

Στηριζόμενοι στις προαναφερόμενες θεωρίες και ασπάζόμενοι την άποψη ότι η προσχολική βαθμίδα παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των παιδιών, διότι καλλιεργεί στάσεις και συμπεριφορές, υλοποιήσαμε σε μία τάξη νηπιαγωγείου μια σειρά από θεατρικά εργαστήρια- παρεμβάσεις, τα οποία είχαν ως βασικό στόχο το κατά πόσο μπορεί να συμβάλουν οι θεατρικές δραστηριότητες στη δημιουργία σχέσεων αναγνώρισης μεταξύ ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών, σε μία τάξη νηπιαγωγείου και ως επιμέρους στόχους την καλλιέργεια της «ενσυναίσθησης», δεξιοτήτων επικοινωνίας και αναγνώρισης, τη δημιουργία κώδικα επικοινωνίας και συνεργασίας με τους πολιτισμικά «άλλους» γονείς, καθώς και την πιθανή τροποποίηση των αρχικών προκαταλήψεων των μαθητών για τους πολιτισμικά «άλλους».

Ενδεικτικά, παρουσιάζουμε σε αναλυτική μορφή, ένα θεατρικό εργαστήριο- παρέμβαση. Επισημαίνεται ότι για να επιτευχθούν ο βασικός και οι επιμέρους στόχοι, υλοποιήθηκαν μια σειρά από θεατρικά εργαστήρια- παρεμβάσεις.

Τίτλος Θεατρικού εργαστηρίου-Παρέμβασης: «Άσπρα και μαύρα πρόβατα»

Στόχοι (του συγκεκριμένου εργαστηρίου):

- Να εξασκηθούν τα παιδιά στη διαδικασία της ενσυναίσθησης.
- Να επικοινωνήσουν με μη συνηθισμένους τρόπους.
- Να καλλιεργήσουν τη δημιουργική και την κριτική σκέψη τους.
- Να λειτουργήσουν ως ομάδα.

Περιγραφή Δραστηριοτήτων

1η Δραστηριότητα

α) Στόχοι (της συγκεκριμένης δραστηριότητας):

- Να καλλιεργήσουν τα παιδιά τη φαντασία τους.
- Να επικοινωνήσουν με διαφορετικούς τρόπους.
- Να γίνουν αποδεκτές όλες οι προτάσεις.

β) Διαδικασία: Τα παιδιά καλούνται να καθίσουν στο έδαφος, σχηματίζοντας έναν κύκλο. Στη συνέχεια, ο ενήλικας-εμπυχωτής τους ζητά να φανταστούν με πόσους διαφορετικούς τρόπους μπορούν να πουν την καλημέρα, εκτός από τον συνηθισμένο. Τα αφήνει να επιλέξουν από μόνα τους, αν θα χρησιμοποιήσουν το σώμα τους, τις εκφράσεις του προσώπου τους, τους διαφορετικούς χρωματισμούς της φωνής τους. Ως όρος τίθεται, ο καθένας από την ομάδα να πει τη δική του διαφορετική καλημέρα. Πρώτα λέει τη διαφορετική καλημέρα ο ενήλικας-εμπυχωτής και στη συνέχεια, όλα τα παιδιά με τη σειρά.

γ) Αξιολόγηση της 1ης Δραστηριότητας: Συμμετέχουν όλα τα παιδιά, χωρίς κάποιο από αυτά να διστάσει ή να αρνηθεί, γεγονός που δηλώνει, ότι έχουν εξοικειωθεί πλέον με τέτοιου είδους διαδικασίες. Αφήνουν πραγματικά ελεύθερη τη φαντασία τους και το καθένα, ακολουθώντας τους όρους του παιχνιδιού, προσπαθεί να πει με το δικό του τρόπο την καλημέρα. Είναι χαρακτηριστικό ότι χρησιμοποίησαν στοιχεία που είχε αναφέρει η μητέρα συμμαθητή τους, όταν είχε έρθει στο σχολείο, όπως π.χ., τους διαφορετικούς τρόπους που καλούν τα ζώα στην Αμερική, γεγονός το οποίο δηλώνει ότι στα παιδιά εντυπώνονται αυτά που τους λένε οι γονείς κατά τη διάρκεια της ενεργητικής συμμετοχής τους στις παρεμβάσεις-εργαστήρια και τα χρησιμοποιούν στην ανάλογη περίπτωση.

2η Δραστηριότητα

α) Στόχοι (της συγκεκριμένης δραστηριότητας):

- Να λειτουργήσουν ως ομάδα
- Να αντιληφθούν την απουσία κάποιου μέλους της ομάδας.

β) Διαδικασία: Παίζει μια απαλή μουσική. Ο ενήλικας-εμπυχωτής καλεί τα παιδιά να κινηθούν ελεύθερα στο χώρο, ακολουθώντας με την κίνησή τους τη μουσική. Όταν η μουσική σταματήσει, τους ζητά να παραμείνουν ως έχουν, κρατώντας τα μάτια τους κλειστά. Όποιο παιδί θεωρεί ότι δεν μπορεί να έχει τα μάτια του κλειστά, του προτείνεται να φορέσει μάσκα. Ο ενήλικας-εμπυχωτής βγάζει κάποιο παιδί από την ομάδα. Στη συνέχεια καλεί τα παιδιά να ανοίξουν τα μάτια τους και να βρουν ποιο παιδί λείπει. Ως όρος τίθεται να μην μιλούν, ούτε κατά τη διάρκεια της κίνησης, ούτε όταν αναζητούν ποιο παιδί λείπει. Η διαδικασία αυτή επαναλαμβάνεται αρκετές φορές.

γ) Αξιολόγηση της 2ης Δραστηριότητας: Τα παιδιά ανταποκρίνονται και τηρούν τους κανόνες του παιχνιδιού. Επικοινωνούν με οπτική επαφή και βρίσκουν ποιο παιδί λείπει. Ήταν εντυπωσιακό, ότι αντιλαμβάνονταν αμέσως ποιο παιδί λείπει, ανεξάρτητα από το αν ήταν ο φίλος τους ή όχι.

3η Δραστηριότητα

α) Στόχοι (της συγκεκριμένης δραστηριότητας):

- Να λειτουργήσουν ως ισότιμα μέλη μιας ομάδας.
- Να «περάσουν» όλοι από τη θέση του πρωταγωνιστή.
- Να γίνουν αποδεκτές όλες οι απόψεις και προτάσεις.
- Να εξασκηθούν με την τεχνική της παντομίμας.

β) Διαδικασία: Παίζει μία μουσική. Ο ενήλικας-εμπυχωτής, καλεί τα παιδιά να κινηθούν ελεύθερα στο χώρο, ακολουθώντας με την κίνησή τους τη μουσική. Όταν η μουσική σταματήσει, τους ζητά να σχηματίσουν ταυτοχρόνως με τη στάση του σώματός τους, όποιο ζώο θέλουν. Ως όρος τίθεται να μη μιλάνε, αλλά ο καθένας να είναι συγκεντρωμένος σε αυτό που προσπαθεί να κάνει. Η διαδικασία επαναλαμβάνεται αρκετές φορές.

Στη συνέχεια, ο ενήλικας-εμπυχωτής καλεί τα παιδιά να κάτσουν κυκλικά στο έδαφος. Ζητάει από ένα ένα παιδί να μπει στο κέντρο του κύκλου και να δείξει στους άλλους με το σώμα του, ποιο ζώο αναπαριστά. Οι υπόλοιποι θα παρατηρούν και μόλις ολοκληρώνει το κάθε παιδί θα πουν τι κατάλαβαν.

γ) Αξιολόγηση της 3ης Δραστηριότητας: Τα παιδιά τηρούν τους κανόνες και με απόλυτη σοβαρότητα, προσπαθούν να αποδώσουν αυτό που έχουν στο νου τους. Γίνονται σεβαστές όλες οι απόψεις, χωρίς να ακουστούν αρνητικά σχόλια για κανέναν. Ενώ στην αρχή το κάθε παιδί κάνει το δικό του, χωρίς να δίνει σημασία στους υπόλοιπους, στη συνέχεια, όταν είναι να εκτεθούν ενώπιον της ομάδας, αρκετά από αυτά «αντιγράφουν» κάποιο άλλο. Με αυτή τη δραστηριότητα φάνηκε ο χαρακτήρας ορισμένων παιδιών και η θέση τους στην ομάδα. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα της Θεοδώρας, ένα παιδί συνεσταλμένο που έχει ως πρότυπο τη Χριστίνα, την οποία και «αντέγραψε». Δήλωσε στην ομάδα: «Θέλω να γίνω ότι και η Χριστίνα». Και όταν ο ενήλικας-εμπυχωτής τη ρώτησε τι ήταν η Χριστίνα, αυτή απάντησε: «Δεν ξέρω, θέλω να είμαι το ίδιο». Ο Δημήτρης, έχοντας διπλό ρόλο μέσα στην ομάδα, συμπεριφέρεται, ανάλογα με ποιον αλληλεπιδρά. Έτσι «αντιγράφει» το Νίκο, αλλά υποδεικνύει στον Ένι τι να κάνει.

4η Δραστηριότητα

α) Στόχοι (της συγκεκριμένης δραστηριότητας):

- Να επικοινωνήσουν με ένα μη λεκτικό τρόπο.
- Να αποφορτιστούν και να χαλαρώσουν.

β) Διαδικασία: Ο ενήλικας-εμπυχωτής, ζητά από τα παιδιά να κινηθούν αργά το ένα ανάμεσα από το άλλο, περπατώντας ελεύθερα στο χώρο. Ως όρος τίθεται, να μην ακουμπά το ένα το άλλο και να μη μιλούν μεταξύ τους. Η επικοινωνία θα γίνεται μόνο με τα μάτια.

γ) Αξιολόγηση της 4ης Δραστηριότητας: Ενώ στην αρχή υπάρχει μία ένταση, στη συνέχεια τα παιδιά χαλαρώνουν και συγκεντρώνονται σε αυτό που κάνουν.

5η Δραστηριότητα

α) Στόχοι (της συγκεκριμένης δραστηριότητας):

- Να επικοινωνήσουν με ένα διαφορετικό τρόπο.
- Να καλλιεργήσουν τη φαντασία τους.

β) Διαδικασία: Σε συνέχεια της προηγούμενης δραστηριότητας, ο ενήλικας-εμπυχωτής ζητά από τα παιδιά να συνεχίσουν την ελεύθερη κίνησή τους στο χώρο, με τη διαφορά ότι όποιο παιδί συναντήσουν, το χαιρετούν,

μιμούμενα τη φωνή από κάποιο ζώο και προσπαθούν να συνομιλήσουν μεταξύ τους σε αυτή τη διάλεκτο. Ως όρος τίθεται, ότι δε θα χαιρετηθούν απλά, αλλά θα προσπαθήσουν να συνεννοηθούν.

γ) *Αξιολόγηση της 5ης Δραστηριότητας*: Τα παιδιά, ακολουθώντας τους κανόνες, όχι μόνο επικοινωνούν μεταξύ τους σε διαλέκτους των ζώων, αλλά κάνουν και ολόκληρες συνομιλίες. Η Μιρέλα με τη Χριστίνα χρησιμοποίησαν και πάλι μια από τις πληροφορίες που μας έδωσε η μητέρα συμμαθητή τους, για το πώς φωνάζουν τις γάτες στην Αμερική, γεγονός που το παρατήρησε ο Θανάσης και το ανακοίνωσε στην ομάδα. Είναι σημαντικό, το πώς τα περισσότερα παιδιά της ομάδας προσπάθησαν να βρουν κώδικες επικοινωνίας.

6η Δραστηριότητα

α) *Στόχοι* (της συγκεκριμένης δραστηριότητας):

- Να εξοικειωθούν με τη διαδικασία της ενσυναίσθησης.
- Να λειτουργήσουν ως ομάδα.
- Να καλλιεργήσουν την κριτική και τη δημιουργική τους σκέψη.
- Να εξασκήσουν τη φαντασία τους.
- Να εξοικειωθούν με την τεχνική της μίμησης, της παντομίμας και του παιχνιδιού ρόλων.

β) *Διαδικασία*: Τα παιδιά καλούνται να συγκεντρωθούν στο χώρο της «παρεούλας». Ο ενήλικας-εμπυχωτής αρχίζει τη διήγηση μιας ιστορίας, ενώ ταυτόχρονα, τα παιδιά την αναπαριστούν. Η ιστορία μιλάει για ένα κοπάδι με άσπρα πρόβατα, που ζει στην πλαγιά ενός λόφου. Τα παιδιά «γίνονται» άσπρα πρόβατα και επιλέγουν μόνα τους ποιο σημείο της τάξης θα είναι ο χώρος της δράσης, δηλαδή η πλαγιά του λόφου. Αναπαριστούν τις καθημερινές συνθήκες των προβάτων. Τρώνε χορτάρι, πίνουν νερό, παίζουν, κοιμούνται. Από μόνα τους κάνουν τη διανομή ρόλων, σύμφωνα με την πλοκή της ιστορίας (τον αρχηγό του κοπαδιού τον ορίζει ο ενήλικας-εμπυχωτής). Την ώρα της εξέλιξης της δράσης, ο ενήλικας-εμπυχωτής, τους ενημερώνει ότι δύο μαύρα πρόβατα πλησιάζουν το κοπάδι τους. (Ο ενήλικας-εμπυχωτής, επιλέγει δύο παιδιά και τους «δίνει» το ρόλο του μαύρου πρόβατου). Τα παιδιά-άσπρα πρόβατα, θα συζητήσουν μεταξύ τους, θα ακουστούν όλες οι απόψεις και θα αποφασίσουν από μόνα τους για το πώς θα αντιδράσουν. Αν θα τα δεχτούν στο κοπάδι τους ή αν θα τα διώξουν. Στη συνέχεια, θα παίξουν αυτό το σημείο της ιστορίας, ώστε να την ολοκληρώσουν.

γ) *Αξιολόγηση της 6ης Δραστηριότητας*: Σε αυτή τη δραστηριότητα πραγματικά λειτουργούν ως ομάδα. Για την κατάληξη της ιστορίας, συγκεντρώνονται όλοι μαζί, εκθέτουν τις απόψεις τους και συναποφασίζουν. Στο παίξιμο της ιστορίας, στον Ένι δόθηκε ο ρόλος του αρχηγού. Παρόλο που όταν είναι με τον Ιλιάμ, τον Αλέξανδρο και κάποια άλλα παιδιά παίρνει αρχηγικό ρόλο, σε αυτή τη δραστηριότητα δεν έδειξε ηγετικές τάσεις, αλλά έκανε ότι του υποδείκνυαν οι άλλοι. Ο Ιλιάμ, η Ειρήνη Εμμ. και ο Άγγελος ήταν τα «μαύρα πρόβατα». Η επιλογή των βασικών ρόλων δεν ήταν τυχαία. Δόθηκαν πρωταγωνιστικοί ρόλοι σε παιδιά που κυρίως έχουν το δεύτερο ρόλο μέσα στην ομάδα και ακολουθούν τους άλλους. Τα τρία παιδιά που ήταν τα μαύρα πρόβατα είναι από τα παιδιά που δεν τα πολυθέλουν στην ομάδα. Κατά τη διάρκεια της ιστορίας, ο Θανάσης, από μόνος του, έδειξε στον Ιλιάμ, πώς να πίνει νερό. Η Άρμπα πρότεινε: «Να τους μάθουμε τη γλώσσα μας». Ο Δημήτρης πρότεινε να τα κρατήσουν, γιατί πεινάνε». Ο Θανάσης είπε: «Δεν θέλουν τα ίδια πράγματα με εμάς. Δεν είναι καλοί». Και ο Νίκος πρόσθεσε: «Είναι μαύροι». Στο τέλος, όλη η ομάδα αποφάσισε και δέχτηκε τη γνώμη της Άρμπα που είπε: «Να τα κρατήσουμε». Οι αντιδράσεις και οι προτάσεις των παιδιών, είναι χαρακτηριστικές και εκφράζουν τις αντιθέσεις των απόψεων που έχει και η κοινωνία απέναντι στο διαφορετικό. Οι κινήσεις του Θανάση, δείχνουν ότι έχει αντιληφθεί πως μπορούν να επικοινωνήσουν με κάποιον που δε μιλούν την ίδια γλώσσα και με έναν άλλο κώδικα, όπως αυτόν της παντομίμας. Οι δηλώσεις του όμως, καθώς και του Νίκου, δείχνουν, τις στερεοτυπικές αντιλήψεις που έχουν. Ο Θανάσης δηλώνει ξεκάθαρα, ότι όποιος είναι διαφορετικός από εμάς είναι και κακός, ενώ ο Νίκος το θεωρεί αυτονόητο, αφού είναι «μαύροι». Αντίθετα, η άποψη του Δημήτρη, εκφράζει και την αντίληψη της κυρίαρχης ομάδας ότι πρέπει να «κρατήσουν» τους διαφορετικούς από συμπόνια. Η πρόταση της Άρμπα δηλώνει την πρόθεση της κυρίαρχης ομάδας να βρουν κώδικα επικοινωνίας, που αυτός θα είναι ο κώδικας της κυρίαρχης ομάδας, από την άλλη όμως και τη θετική διάθεση της να μείνουν οι διαφορετικοί στο χώρο της πλειοψηφίας. Αυτή την πρόταση υιοθετεί και όλη η ομάδα, γεγονός που μαρτυρά ότι παρόλα τα αρνητικά που προαναφέρθηκαν, η πλειοψηφία έχει θετικές διαθέσεις προς τη μειοψηφία.

7η Δραστηριότητα

α) *Στόχοι* (της συγκεκριμένης δραστηριότητας):

- Να γίνει αξιολόγηση της ένατης παρέμβασης-εργαστηρίου από τα ίδια τα παιδιά.
- Να καλλιεργηθεί η κριτική σκέψη.
- Να μοιραστούν κοινές συναισθηματικές καταστάσεις.

β) *Διαδικασία*: Μετά την ολοκλήρωση της ιστορίας, ο ενήλικας-εμψυχωτής καλεί τα παιδιά να καθίσουν στο έδαφος, σχηματίζοντας έναν κύκλο και να συζητήσουν τις εντυπώσεις τους από τη σημερινή παρέμβαση-εργαστήριο.

γ) *Αξιολόγηση της 7ης Δραστηριότητας*: Τα παιδιά αναφέρουν τις εντυπώσεις τους, τόσο από την τελική δραστηριότητα του παιχνιδιού της ιστορίας, όσο και από άλλες δραστηριότητες που είχαν να κάνουν με τους τρόπους επικοινωνίας. Αξίζει να αναφέρουμε τους σχολιασμούς των παιδιών, οι οποίοι δηλώνουν ότι ορισμένα εξ' αυτών, αρχίζουν και ενσυναισθάνονται τη θέση που έχουν ορισμένοι από τους συνανθρώπους τους. Η Θεοδώρα, επεσήμανε κάτι, το οποίο το έχει επισημάνει και σε άλλες αξιολογήσεις. «Πολλοί άνθρωποι μπορεί να είναι σαν τα μαύρα πρόβατα». Αυτή η παρατήρηση έδωσε αφορμή για μια σχετική συζήτηση, για το πώς νιώθουν ορισμένοι άνθρωποι, όταν δεν τους θέλουμε. Ο Νίκος, με απόλυτο τρόπο υποστηρίζει την άποψή του, την οποία την έχει εκφράσει και στα κοινωνιομετρικά τεστ. «Εγώ τους έχω όλους φίλους, αλλά όχι τους μαύρους. Θέλω αυτούς που δεν είναι μαύροι».

Σχετικά με το τι τους άρεσε, τα παιδιά ανέφεραν:

Θεοδώρα: «Μου άρεσε που αγκαλιαστήκαμε. Που φιλοξενήσαμε τα μαύρα ζώακια, που ήταν καλά». Θανάσης: «Δεν τα ξέραμε, γι' αυτό τα είπαμε κακά στην αρχή. Μου άρεσε που φιλοξενήσαμε τα μαύρα ζώακια. Μου άρεσε που τους έμαθα τη γλώσσα μου». (Παρατηρούμε, ότι ο Θανάσης άλλαξε τον αρχικό του ισχυρισμό).

Άρμπα: «Μου άρεσε που μαζευτήκαμε». Νίκος: «Μου άρεσε που αγκαλιαστήκαμε». Άγγελος: «Μου άρεσε που ήμασταν όλοι μαζί στο τέλος». Ιλιάμ: «Μου άρεσε που μας βάλανε να φάμε και κοιμηθήκαμε. Που χορέψαμε. Μου άρεσε που ήρθαν και μας πήραν. Εμείς δεν τους κάναμε τίποτα».

Κατά τη διάρκεια παιχνιδιού της ιστορίας, οι αντιδράσεις της ομάδας των «άσπρων προβάτων» διακυμάνθηκαν. Στην αρχή τους βγήκε ο επιθετικός τόνος. Τα «μαύρα πρόβατα», κατάλαβαν τις αντιδράσεις τους και αμύνθηκαν. Η Ειρήνη Εμμ. έκανε χαρακτηριστικά βήματα υποχώρησης. Τελικά, λειτούργησαν ως ομάδα και δέχτηκαν την απόφαση των περισσοτέρων, παρόλο που διαφωνούσαν.

Αξιολόγηση του Θεατρικού Εργαστηρίου - Παρέμβασης

Ολοκληρώνοντας την παρέμβαση-θεατρικό εργαστήριο, θα θέλαμε να παρατηρήσουμε, ότι καθ' όλη τη διάρκεια της δημιουργήθηκαν: 1) Κλίμα επικοινωνίας και αλληλοσεβασμού. Τόσο όταν η επικοινωνία έμπαινε ως κανόνας, όσο και όταν τα παιδιά το επεδίωκαν από μόνα τους. Η απόφαση της ομάδας στο τέλος της δράσης να δεχτούν το διαφορετικό δηλώνει και το αίσθημα του σεβασμού προς αυτό. 2) Καταστάσεις «κοινωνικής αλληλεπίδρασης». Τα παιδιά συνεργάστηκαν μεταξύ τους και κυρίως παιδιά που μέχρι τώρα δεν συνεργάζονταν.

Συμπέρασμα

Ως προς τους στόχους που είχαμε θέσει, διαπιστώνουμε ότι λειτούργησε η διαδικασία της ενσυναίσθησης, κάτι που φαίνεται και από τα σχόλια των παιδιών στη δραστηριότητα της αξιολόγησης. Τα παιδιά, επικοινωνήσαν με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους, γεγονός που έδειξε ότι έχουν κατανοήσει ότι υπάρχουν και άλλοι κώδικες εκτός του λεκτικού, τους οποίους τους χρησιμοποιούν όταν υπάρχει ανάγκη. Η δημιουργικότητα των παιδιών καλλιεργήθηκε και αναπτύχθηκε η φαντασία τους. Επίσης γίνεται φανερό, ότι τα παιδιά έχουν κατανοήσει το πώς λειτουργούν τα μέλη μιας ομάδας.

Ολοκληρώνοντας, αναφέρουμε ότι τα παιδιά έχουν αρχίσει να συνηθίζουν από τα θεατρικά εργαστήρια-παρεμβάσεις την παρουσία του διαφορετικού, να ευαισθητοποιούνται σε θέματα αποδοχής του και να μπαίνουν στη διαδικασία της ενσυναίσθησης.

Σημειώσεις

¹Σε ό, τι αφορά τις διεργασίες που προκαλούνται κατά την εφαρμογή των θεατρικών δραστηριοτήτων σε όλους τους τομείς ανάπτυξης των παιδιών βλ. Άλκηστις 1984, Renault, Renault & Vialaret 1986, Oberle 1989, Faure & Lascar 1990, Κουρετζής 1991, Renault, Renault & Gautier 1992, Μουδατσάκις 1994, Γιάνναρης 1995, Άλκηστις 2000.

Βιβλιογραφία

Άλκηστις, (1984). *Το Αυτοσχέδιο θέατρο στο σχολείο*. Αθήνα: Άλκηστις.
 Άλκηστις, (2000). *Η Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
 Γιάνναρης, Γ. (1995). *Θεατρική αγωγή και παιχνίδι*. Αθήνα: Γρηγόρης
 Γκόβαρης, Χ. (2001). *Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση*. Αθήνα: Ατραπός.

- Corsaro, W. (1985). *Friendship and peer culture in the early years*. New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- Faure, G.& Lascar, S. (1990). *Το θεατρικό παιχνίδι*. (Α. Στρομπούλη, Μεταφ.) Αθήνα: Gutenberg.
- Κουρετζής, Λ. (1991). *Το θεατρικό παιχνίδι*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Manis, G.J.& Meltzer, N.B. (1972). *Symbolic interaction (2nd ed)*. Boston: Allyn and Bacon Inc.
- Μουδατσάκης, Τ.(1994). *Η θεωρία του δράματος*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Νικολάου, Γ.(2000). *Ένταξη και εκπαίδευση των αλλοδαπών στο Δημοτικό σχολείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Oberle, D. (1989). *Jeu dramatique*. Paris: Retz.
- Pettigrew, T.F. (1998). *Αλλαγή στερεοτύπου - Η υπόθεση επαφής*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2007, από <http://www.socialpsychology.wordpress.com>
- Renault, N., Renault B. & Gautier, P. (1992). *L' enfant et le theatre*. Paris: Colin.
- Renault, N., Renault B.& Vialaret, C. (1986). *S' exprimer par le theatre*. Paris: Armand Colin.

Η **Τριανταφυλλιά Νικολούδη** είναι Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Αιγαίου σε θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, Σχολική Σύμβουλος Προσχολικής Αγωγής, Συγγραφέας, Δασκάλα Δράματος στην Εκπαίδευση Έχει συνεργαστεί με το Πανεπιστήμιο Αθηνών σε πιλοτικά προγράμματα εφαρμογής της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και στο πρόγραμμα εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων. Ήταν επί χρόνια μέλος της ομάδας τέχνης «ΠΑΡΟΔΟΣ» και εμψυχώτρια θεατρικού παιχνιδιού. Έχει παρακολουθήσει το θεατρικό εργαστήρι της ίδιας ομάδας και πήρε μέρος σε θεατρικές παραστάσεις. Έχει παρακολουθήσει στο Summer School του Πανεπιστημίου του Birmingham το "Drama in Education". Έχει διδάξει επί τέσσερα εξάμηνα στο Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία, το μάθημα: «Θεατρικό Παιχνίδι και Διαπολιτισμική Εκπαίδευση I&II». Έχει συμμετάσχει ως εισηγήτρια σε συνέδρια παιδαγωγικού, θεατρικού, διαπολιτισμικού περιεχομένου και ως επιμορφώτρια ενηλίκων σε ημερίδες και προγράμματα με θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, θεατρικής παιδείας και ανάπτυξης σχεδίων εργασίας. Αρθρογραφεί σε παιδαγωγικά περιοδικά, είναι μέλος της συντακτικής επιτροπής του παιδαγωγικού περιοδικού «Σύγχρονο Νηπιαγωγείο» και υπεύθυνη μόνιμων στηλών του ίδιου περιοδικού. Έχει συγγράψει παιδικά και παιδαγωγικά βιβλία.

